

OCHRANA SOCIÁLNÍHO ZDRAVÍ STUDENTŮ STŘEDNÍCH ŠKOL¹. ZKUŠENOSTI RUSKÝCH ŠKOL

Veronika JEFIMENKO

Abstrakt: *Tento příspěvek se soustředí na problematiku formování a ochrany sociálního zdraví žáků středních škol za účasti institutu „dětské smírčí služby“. Smírčí služby na středních školách se věnují spolupráci s administrativou, koordinaci, implementaci programů a metodologické práci. V příspěvku jsou představeny možnosti takových programů, které umožňují organizovat konstruktivní dialog mezi stranami sporu, usnadňují sociální adaptaci a případně zlepšují i školní klima. Dále jsou zde uvedeny zkušenosti z práce smírčích služeb pro děti v oblasti řešení školních konfliktů.*

Klíčová slova: *sociální zdraví, střední škola, dětská smírčí služba, konflikty ve škole*

Nepříznivá tendence zhoršování celkového zdraví žáků v Rusku i v Kamčatském regionu vedla k rozhodnutí o nutnosti zavedení technik / postupů na ochranu zdraví do vzdělávacího procesu ve školách jakožto významného prvku péče o zdraví.

Na základě moderního pojetí a přístupu ke zdraví začleněných do definice zdraví Světovou zdravotnickou organizací (WHO), je zdraví chápáno jako stav úplné fyzické, duševní a sociální prosperity (pohody), nikoli jako pouhá nepřítomnost nemocí a fyzických vad.

Toto nové pojetí zdraví posiluje sociální složku zdraví a vyplývá z něj, že zodpovědnost za ochranu zdraví společně sdílí společnost, jednotlivci a odborníci v oblasti lékařské, sociální, psychologické a pedagogické.

V souladu s tímto novým pojetím je sociální zdraví chápáno jako sociální chování jednotlivce v komunitě, jeho sociální prosperita, sociální pohoda a bezpečí, jakož i úroveň jeho životní aktivity.

Sociální zdraví je určováno chováním jednotlivce, jeho způsobem života a způsobem myšlení. Sociálně zdravý člověk má osobnostní vlastnosti, které mu umožňují přizpůsobovat se podmínkám moderního života, dosahovat sebevzdělávání a seberealizace, nacházet prostředky k překonávání a řešení různých typů problémů, uskutečňovat svoje životní plány.

¹ Pozn. překl.: termín střední školy používaný v příspěvku odpovídá v českém systému školství přibližně druhému stupni základních škol a nižším ročníkům víceletých gymnázií.

Sociální zdraví se formuje v optimálních a vhodných podmínkách sociálního prostředí, které zabraňují vývoji sociálně podmíněných chorob, vzniku sociální „de-adaptace“ a určují stav sociálního imunitního systému a harmonického vývoje osobnosti v rámci sociální struktury společnosti.

Jak vyplývá z praktických zkušeností na některých ruských školách, jedním z nástrojů podpory a ochrany sociálního zdraví studentů by se mohla stát „dětská smírčí služba“ (dále v textu nazývaná „smírčí služba“).

Již jsme uvedli, že sociální zdraví člověka přímo souvisí s úspěšnou adaptací dítěte v komunitě, se schopností nacházet vhodná řešení různých problémů, se sociálním prospíváním dítěte atd. Zde je na místě připomenout, že konflikty ve škole často zasahují do úspěšné adaptace dítěte a jeho sociálního prospívání. Škola totiž není pouze místem vzdělávacího procesu, ale také prostorem interakce různých lidí, které zde spojuje účast na různých typech činností. Během této interakce může vznikat řada konfliktních situací.

Konflikt se vyznačuje konfrontací dvou stanovisek a neusnadňuje formování sociálního zdraví u studentů ani učitelů. Škola zatím na jedné straně zastává postoj značně neochoty tyto situace zveřejňovat [*pozn.překl.: myšleno je zřejmě „řešit otevřeně“*], na druhé straně ovšem nedokáže vždy nacházet účinné cesty k řešení konfliktu.

Nejčastěji jsou při řešení konfliktních situací a situací vyvolaných trestně postižitelnou činností ve škole využívány následující postupy:

- administrativní rozhodnutí, které je učiněno neprodleně ve třídě, v kanceláři ředitele nebo na pedagogické radě. Hlavním úkolem vedení školy je nalézt viníka/ky a potrestat je/j. Velmi často je přítom poškozená strana obviněna, že provinilce vyprovokovala, a následně proběhne jakési „oficiální usmíření“, kdy žáci jsou donuceni si podat ruce a „zanechat nepřátelství“;
- „střety“ dospívajících (domluvené „řešení sporů“ prostřednictvím fyzického střetu/rvačky), konané mimo areál školy, o nichž učitelé nic netuší. Cílem takových „střetnutí“ je demonstrace síly a vytvoření mocenské pozice ve skupině dospívajících;
- provinilec je poslán k psychologovi, odborníkovi v oblasti sociální pedagogiky, s cílem dosažení jeho nápravy;
- situaci řeší rodiče provinilce s rodiči poškozené strany. Rodiče si telefonují nebo si domluví setkání, ale silné negativní emoce a názorová předpojatost zúčastněných stran brání či ztěžují urovnání sporu;
- konfliktní situace se předá k řešení skupině starších studentů v rámci studentské samosprávy, přičemž metoda jejich práce v podstatě duplikuje řešení situace tak, jak probíhá v pedagogické radě, poněvadž studenti žádné jiné možnosti řešení konfliktů neznají (A.Konovalov).

Všechny výše uvedené metody ukládají dítěti určité řešení, přidělují mu určité postavení, místo aby mu předaly zodpovědnost za řešení situace – zde chápeme zodpovědnost nikoli jako poslušné přijetí trestu mladistvým, ale jako jeho dynamické činy směřující k „náhradě/odčinění“ způsobené škody, a dále zavedení preventivních opatření, jež by opakování podobných případů zabránila.

Jestliže uvažujeme o řešení konfliktu z hlediska zájmů všech zúčastněných stran – poškozené strany, provinilce a komunity – dospějeme k následujícím situacím:

- poškozená strana cítí bolest, trpí a touží situaci nějakým způsobem řešit (odplata, ukončení vztahů). Pro poškozenou stranu je důležité, aby se mohla nějak vyjádřit, aby dosáhla kompenzace za poškození a zabránilo se opakování dané situace;
- provinilec se snaží ospravedlnit, někdy projeví lítost nad tím, co se stalo, častěji však poškozenou stranu obviňuje a vyjadřuje agresi. Chce uniknout trestu a odhalení, je důležité situaci řešit „v úzkém kruhu“ zúčastněných osob, tj. v důvěrném jednání;
- komunita očekává, že provinilec bude litovat, přizná, že se dopustil přestupku / deliktu, přeje si, aby se v budoucnu takového chování vyvaroval.
- Strany budou schopny skutečně uspokojit svoje potřeby, pokud dojde k přímému rozhovoru mezi účastníky konfliktu, v němž jak poškozená strana, tak provinilec spolu budou moci mluvit o svých emocích a stížnostech a dojít k rozhodnutí, jak rychle zjednat nápravu a jaká opatření zvolit, aby se situace v budoucnu nemohla opakovat.

Zde je však třeba položit si otázku: je možné, aby strany samotné spolu vedly takový rozhovor ve stavu, kdy jsou ovládnuty emocemi a nedůvěrou? Co lze udělat pro to, aby se takové setkání nezvrhlo v potyčku? Taková situace vyžaduje přítomnost „smířčího prostředníka“, který by mohl pomoci při urovnání dlouhodobého konfliktu a kontroloval by dodržování pravidel během komunikace. Tuto funkci by mohla vykonávat školní „smířčí služba“.

Smířčí služba by mohla být dobrovolným sdružením, složeným z dobrovolníků mezi dětmi ze 7. až 11. třídy, které sleduje následující cíle:

- zapojení školní mládeže do smířčích aktivit;
- podporu práv dětí na iniciativní, aktivní postavení v životě;
- vytvoření podmínek pro rozvoj dovedností potřebných k vedení konstruktivního dialogu mezi žáky a žáky a učiteli v partnerské interakci;
- preventivní opatření zaměřená proti kriminalitě a na podporu sociální reintegrace nezletilých účastníků konfliktů a trestně postižitelných situací.

Smířčí služba funguje v interakci s účastníky výchovného procesu:

- vedení školy podporuje činnost smířčí služby, pomáhá při tvorbě dobře promyšleného postupu, jímž se zúčastněné strany budou obracet na smířčí službu s žádostí o řešení konfliktů, a rozšíření právního prostoru pro jednání školy (koncipování smířčích dohod ohledně již vyřešených konfliktů);
- spoluprací se smířčí službou pedagogický kolektiv podporuje iniciativu dětí v oblasti smířčí činnosti, usnadňuje vytváření dovedností partnerské komunikace a konstruktivního dialogu, v praxi demonstruje vztahy založené na toleranci;
- orgány studentské samosprávy ve spolupráci se Službou vytvoří program „re-generační/rehabilitační spravedlnosti“ (reconstructive justice) pomocí systému mimoškolních činností zaměřených na občansko-právní oblast;

Takto pojaté smířčí služby jsou zakládány na středních školách. K jejich hlavním činnostem patří:

- domlouvání/organizování rozhovorů, školení, výuka dětí – dobrovolníků, kterou se připravují na smířčí činnosti;

- prosazování myšlenky regenerační spravedlnosti;
- zjišťování [*pozn.překl.: příp. také* šetření] konfliktů, příprava a organizace smířčích postupů;
- organizování přesahových aktivit mezi žáky, rodiči a učiteli s cílem formování tolerantních postojů ve školním prostředí
- sbírání zkušeností a jejich předávání.

Každý člen smířčí služby má svoje svěřená práva a povinnosti. Členy služby se mohou stát žáci 7. až 11. třídy, kteří přijmou myšlenku smířčí a regenerační (také nazývané rehabilitační) spravedlnosti. Tito členové by měli podstoupit určité testování, projit určitým předvýběrem pokud jde o charakterové vlastnosti, které by dobrovolníci dětské smířčí služby měli mít. Práva a povinnosti člena služby mohou být následující:

- podávat návrhy ohledně věcí spojených s činností služby;
- dostávat informace o plánovaných akcích;
- účastnit se zavádění programů a realizace akcí vedených službou;
- intenzivní účast v činnostech služby, přinášet vlastní vklad do její práce;
- nerozšiřovat informace, které by mohly poškodit důvěru ve službu a její členy;
- dodržovat zásady důvěrnosti;
- dodržovat zásady konání předběžných setkání a smířčích postupů.

Zkušenosti z práce smířčích služeb na středních školách (v Moskvě, Volgogradu, Velkém Novgorodu, Petrozavodsku) ukazují potřebu zaměřit se v činnostech služby na několik oblastí: řízení, koordinace a realizace programů a metodologická práce.

Služba připravuje dospívající jako vedoucí smířčích programů, snaží se budovat kolem Služby komunitu mladistvých – skupinu podpory. Jde o děti, které se samy neúčastní na zavádění programů do praxe, ale přijaly myšlenky regenerační spravedlnosti. Proto, když zjistí, že ve škole vznikl konflikt, dokáží se správně orientovat a nasměrovat strany konfliktu ke smířčí službě. Tak se vytvářejí vazby, které zajišťují, že služba nebude existovat „ve vzduchoprázdnu“, ale vždy bude mít povědomí o aktuální situaci. „Podpůrná skupina“ se rozšiřuje působením „kolektivu partnerů“, kteří mají pozitivní vliv na emoční a kulturní ovzduší ve škole. Má skutečně velký význam, dosáhne-li se toho, aby se vedení školy na jedné straně a žáci na straně druhé scházeli na společné platformě, v jejímž rámci mohou spolupracovat na potřebné změně určitých vztahů a zvyšovat kvalitu života ve škole. Smířčí služba tak vytváří prostor, v němž jednotlivci mohou beze strachu vyjádřit svoje názory a vyslechnout mínění protistrany. Vytvoření trvalé platformy tohoto druhu je jedním z cílů smířčí služby.

Pro řešení široké škály konfliktů se využívá programu usmíření poškozené strany a provinilce (nebo stran konfliktu). Tento program na organizační rovině představuje dobrovolné setkání provinilce (pachatele) a strany poškozené (oběť). Setkání se koná za přítomnosti schopného vedoucího programu (vedoucí z řad žáků), který vede konstruktivní dialog mezi stranami. Připouští se přítomnost rodičů, psychologů, specialistů sociální pedagogiky.

Na smířčím setkání se probírají tři hlavní otázky:

- 1) „Jaké důsledky plynou pro zúčastněné strany ze situace konfliktu nebo deliktu a co strany vzhledem k této situaci cítí?“ Důsledky jsou zpravidla rozkladné či

ničivé pro obě strany. A na setkání se začnou (zpravidla poprvé) navzájem vnímat jako lidé, nikoli nepřátelé. Jestliže tedy strany přiznají, že došlo k nespravedlivé a traumatizující události, zdá se logické, že je možno přejít k další otázce.

- 2) „Jak je možno danou situaci řešit?“ Existuje řada řešení, od omluvy až po odškodnění peněžní částkou, nalezení možnosti vydělat si peníze na náhradu škody, nápravy způsobeného poškození samotným provinilcem a podobně. Jsme přesvědčeni, že spravedlnosti se dosáhne pouze tehdy, když samotné strany nalezly řešení, které je pro obě přijatelné.
- 3) „Co je třeba udělat, aby taková situace nemohla nikdy znovu nastat?“ Jsou zvažovány hlubší příčiny a motivace jednání provinilce a nutnost s ním dále pracovat, stejně jako potřeba konzultace s psychologem či specialistou v oblasti sociální pedagogiky. S tímto záměrem se vytváří rehabilitační program.

Výsledky, které přinesla vlastní realizace programu, se stanou součástí smířčí dohody, je-li to nutné, a je možno o nich informovat na schůzi pedagogické rady, na zasedání komise pro záležitosti mladistvých (CJA) a v rámci soudního řízení při procesu rozhodování.

Další program – „Kruhy péče“ – se uplatňuje v případech, že došlo k tak hlubokému poškození sociálních vztahů, že je třeba hledat nějakou náhradu sociálních vazeb v komunitě, která mladistvého obklopuje.

Tento program se zavádí v případech, že rodina dítěte neplní své funkce, pokud jde o výchovu dítěte, nebo v případě rozvratu rodiny (způsobeném například alkoholismem nebo drogovou závislostí rodičů), kdy se stává nutností vytvořit určitou komunitu lidí, kteří mohou dítě podporovat. Je tedy nezbytné takové lidi najít a probrat s nimi, kdo je schopen či připraven ujmout se sdílené zodpovědnosti za dítě a jaký druh pomoci může poskytovat. Tito lidé mohou být příbuzní, učitelé, sousedé, instruktoři dětských zájmových kroužků a podobně. Otázka zodpovědnosti se probírá také se samotným dítětem. Výsledky tohoto jednání se stanou základem rehabilitačního programu, který pak může být předložen komisi pro záležitosti mladistvých, milici a dalším orgánům, tak aby byl zajištěn komplexní proces rehabilitace. Jednání a rozhovorů v rámci jeho vytváření (tzv. „kruhů“) se účastní psychologové, odborní pracovníci sociální pedagogiky a další odborníci.

Jádrem třetího programu jsou školní konference, které podporují úsilí při řešení konfliktních vztahů ve školním kolektivu.

Tento program regenerační spravedlnosti se zaměřuje na normalizaci skupinových vztahů. Pro snižování míry agresivity ve skupině nebo zlepšení postavení mladistvého outsidera lze využívat školních konferencí. Tento program se provádí formou vedení diskuse ve třídě, která se týká aktuální konfliktní situace a nacházení způsobu jejího řešení samotnými žáky třídy. Do tohoto programu se zpravidla zapojují žáci, vedení školy, učitelé a rodiče. Program umožňuje mobilizovat skupinu k řešení problému (zaměřuje se na „spolehlivé jádro třídy“). Pro vytvoření určité „rovnováhy“ mezi stranami během diskuse je možné zorganizovat podporu outsiderovi ze strany psychologa, přátel či příbuzných dítěte. Diskuse se může konat v úzkém kruhu lidí, kteří mají zájem na řešení situace. Učitel, kterého žáci nepřijali, může na takovém setkání také přijmout roli outsidera. V tomto případě sledujeme vytváření platformy pro organizovaný dialog

mezi učiteli a žáky, kdy obě strany dostávají vhodnou zpětnou vazbu a řeší problémy ohledně jejich další spolupráce.

Práce smířčích služeb na středních školách tak vytváří možnosti reagovat na protispolečenské počínání žáků, které dosud nedosáhlo úrovně trestních deliktů a porušování zákona. Stejně tak se jeví jako mimořádně potřebná snaha smířčích služeb řešit agresivní chování a projevy šikanování ze strany mladistvých, které v budoucnosti mohou přerůst v trestné činy. Smířčí služba také účinně působí pokud jde o uvolňování napětí a normalizaci vztahů a vzájemného porozumění v kolektivu.

Shrneme-li vše výše uvedené, můžeme vyslovit závěr, že zavedení smířčích služeb do struktury středních škol umožní řešení mnoha problémů, které se objevují ve školním prostředí, jejich působení pomůže předcházet abnormálnímu a delikventnímu chování dospívajících, udržovat příznivé psychologické klima ve školním kolektivu a konečně usnadní úspěšnou adaptaci žáků a podpoří a ochrání jejich sociální zdraví.

Literatura

The system of school work on the protection of a child's rights and lawful interests / N.A. Manshina. – Volgograd: Uchitel, 2008. – 205 p.

KONOVALOV A., School reconciliation service / A. Konovalov // Social pedagogics. – 2009. – № 1. – P. 56-65.

<http://www.sprc.ru>

THE CONSERVATION OF SOCIAL HEALTH OF HIGH SCHOOL STUDENTS. THE EXPERIENCE OF RUSSIAN SCHOOLS

Abstract: The problem of the formation and conservation of social health of pupils in secondary schools by means of Children's service of reconciliation is shown in this article. The Reconciliation Services in secondary schools include cooperation among administration, coordination, implementation of programmes and methodological work. This paper introduces the possibilities of such programmes, which allow to organize the constructive dialogue among the conflicting parties, facilitate social adaptation and eventually improve school climate. The experience of the work of Children's service of reconciliation about the settlement of school conflicts is also presented in the article.

Keywords: social health, secondary school, Children's service of reconciliation, school conflicts